

IZKLJUČITEV PREKMURSKIH MADŽAROV IZ AGRARNE REFORME NA OSNOVI PODATKOV POPISA O MATERNEM JEZIKU IZ LETA 1921

A LENDVAVIDÉKI MAGYARSÁG KIZÁRÁSÁRA A FÖLDREFORMBÓL AZ 1921-ES NÉPSZÁMLÁLÁS ANYANYELVRE VONATKOZÓ ADATAI ALAPJÁN

A két világháború között végrehajtott jugoszláv agrárreform során az ország nemzetiségeit kizárták a földhöz jutásból annak ellenére, hogy magát a földreformot szabályozó rendeletek és törvények kisebbségellenes kitélettel nem tartalmazták. E tényt majdnem minden, az 1918-1941 között végrehajtott agrárreformot tárgyaló munka is feltűnteti. Arra a kérdésre azonban még a mai napig nem kaptunk választ, milyen paraméterek alapján határozták meg egyes személyek nemzeti hovatartozását. Az alábbiakban bemutatjuk, hogy a földreformot a Muravidéken végrehajtó szerv, a Maribori Területi Agrárhivatal hogyan használta fel az 1921-es jugoszláv népszámlálás anyanyelvre vonatkozó adatait arra, hogy a muravidéki magyar földigénylőket kizárja az agrárreformból

Kulcsszavak: Jugoszlávia, földreform, kisebbségek, Muravidék 1918-41

Pripadniki manjšin v Jugoslaviji so bili v času med obema vojnama izključeni iz pridobitve agrarne reforme, kljub temu, da uredbe in zakoni, ki so urejali pravno podlago reforme, take klavzule niso vsebovali. Dejstvo o izključitvi pripadnikov manjšin omenja skoraj vsaka študija, ki obravnava agrarno reformo na področju Jugoslavije v času med letoma 1918-1941. Na vprašanje, na osnovi česa so določili narodno pripadnost ljudem, ostaja neznan še dandanes. V študiji bomo predstavili, kako je Okrožni agrarni urad iz Maribora - ki je upravljal agrarno reformo v Prekmurju - uporabil rezultate popisa iz leta 1921 z namenom, da bi na osnovi podatkov, ki se nanašajo na materni jezik, pripadnike prekmurskih Madžarov izključili iz agrarne reforme

Ključne besede: Jugoslavija, agrarne reforme, manjšine, Prekmurje 1918-41

UVOD

Agrarna reforma v Jugoslaviji, ki je bila izvedena med obema vojnama, je podobno kakor vse druge agrarne reforme v tem času v srednji in jugovzhodni Evropi, imela tri cilje: izoblikovanje družbeno pravičnejše strukture lastnine posesti, nacionalno odpravo krivic, povzročenih s strani predhodnih dominantnih narodov in njim pripadajočim veleposestnikom ter kolonizacijo območij države, kjer so živeli pripadniki manjšin. Jugoslovanska agrarna reforma med obema vojnoma je izključila pripadnike manjšin, čeprav uredbe in zakoni o agrarni reformi niso vsebovali protimanjšinskih določil. To dejstvo najdemo zapisano skoraj v vseh študijah in knjigah, ki obravnavajo agrarno reformo v letih 1918-1941. Vendar pa vse do danes nismo dobili odgovora na vprašanje, katere parametre so upoštevali pri določitvi narodne pripadnosti posameznika. V nadaljevanju bomo predstavili, kako je organ - Okrožni agrarni urad Maribor - ki je izvajal agrarno reformo v Prekmurju, uporabil podatke o maternem jeziku iz popisa prebivalstva leta 1921, da bi prekmurske Madžare, še posebej tiste, ki so računali na zemljo veleposestva Esterházy, izključil iz agrarne reforme.

VELEPOSESTVO ESTERHÁZY V DOLNJI LENDAVI

Veleposestvo Esterházyjev, ki je bilo priključeno Kraljevini SHS oziroma Prekmurju, je kot celota zajemalo katastrsko območje 24 naselij.¹ Površina posesti v Dolnji Lendavi² je pred začetkom agrarne reforme znašala okoli 16000 katastrskih oralov. Zaradi različnih podatkovnih virov ne moremo natančno določiti površine posesti. Albin Prepeluh navaja v svoji knjigi (Naš veliki socialni problem - agrarna reforma), ki je izšla leta 1933, podatke za del posesti Eszterházy, ki je pripadla Sloveniji, in sicer *9098,5261 hektarjev (15962,326 kat. oralov)*. Od tega je bilo obdelovalne zemlje *4978,1648 ha (8733,6224 kat. oralov)*, gozdov *3776,1278 ha (6624,7856 kat. oralov)*, medtem ko je površina za obdelavo

* * *

¹ Gre za 24 naselij od severozahoda proti jugovzhodu: Bogojina, Filovci, Strehovci, Bukovnica, Kobilje, Dobrovnik, Žitkovci, Kamovci, Genterovci, Radmožanci, Mostje, Banura, Dolga vas, Dolnja Lendava, Dolnji Lakoš, Gornji Lakoš, Gaberje, Kapca, Kot, Hotiza, Petišovci, Pince, Dolina in Čentiba.

² Dolnjelendavsko veleposestvo je bilo do leta 1644 v lasti družine Bánffy iz Dolnje Lendave. Ko je družina izumrla, je velik del posestva prešel v last družine Nádasdy. Po zaroti, poimenovani po Wesselényiju, je podobno kot druge posesti družine Nádasdy tudi lendavska prešla v last kraljevske zakladnice. Ženske potomke družine Bánffy so sprožile spor za ponovno pridobitev posesti. Med udeleženci spor je bil tudi Pál Esterházy, ki je že imel v lasti osmino gosposke v Dolnji Lendavi in v Lentiju. Glede na to, da rezultatov ni bilo pričakovati, je Pál Esterházy sklenil pogodbo z zbornico in za 102500 forintov pridobil obe posesti. Zadnji Esterházy, ki je imel v lasti veleposestvo v Dolnji Lendavi, je bil knez Pál Esterházy.

neprimernih površin 344,2335 ha (603,9182 kat. oralov).³ Nekoliko drugačne podatke navajajo arhivski viri, ki govorijo o 15794 oziroma 16080 katastrskih oralih.

Če strnemo podatke o površini veleposestev, dobimo dve mejni vrednosti:

15794 kat. oralov 800 kvadratnih sežnjev,

16080 kat. oralov 1430 kvadratnih sežnjev.

Dejanska površina je bila verjetno med tema mejnima vrednostma. Pri navedeni večjih vrednosti so bili verjetno odločilni politični, diplomatski manevri.⁴

POSESTNA STRUKTURA OBMOČJA PRED AGRARNO REFORMO

Za posestno strukturo Prekmurja, podobno kakor za celotno slovensko posestno strukturo pred agrarno reformo, je bila značilna dvojnost. Na eni strani je bilo nekaj veleposestev ogromnih površin, na drugi strani pa veliko majhnih posesti površine do 10 katastrskih oralov. Ta dvojnost je značilna tudi za obravnavano območje.⁵ Kot smo že zapisali, je del posesti Esterházy, ki je bila priključena k Prekmurju, obsegala katastrsko območje 24 naselij. Po podatkih kmetijskega statističnega popisa iz leta 1895 je teh 24 naselij obsegalo površino 32015 katastrskih oralov (17764 ha), od tega je bilo obdelovalnih oziroma kmetijskih površin 22154 katastrskih oralov - znotraj tega 10315 katastrskih oralov poljedelskih površin - ter 8045 katastrskih oralov gozdov.⁶ Preostalih 1816 katastrskih oralov je bilo trstičja oziroma nerodovitnih površin. Od skupaj 32015 katastrskih oralov celotne površine je po podatkih Albina Prepeluha veleposestvo Esterházy zajemalo 15962 katastrskih oralov, torej okoli polovico površin. Več kot tretjina vseh 22154 katastrskih oralov kmetijskih površin je pripadala posesti Esterházy - skupaj 8733,6 katastrskih oralov obdelovalnih površin. Podatki o gozdnih površinah dajejo obratno sliko: od leta 1895 popisanih 8045 katastrskih oralov gozdnih površin je po podatkih Albina Prepeluha 6624 katastrskih oralov pripadalo gospodski posesti.⁷

Drugo skupino posestne strukture so tvorili mali posestniki. Po podatkih popisa prebivalstva iz leta 1910 je 93,7 % posestnikov omenjenih 24 naselij razpolagalo s posestjo, katerih površina ni dosegala 10 katastrskih oralov. Gre za 2104 posestnikov in najemnikov. Leta 1910 so v omenjenih 24 naseljih popisali 2245

* * *

³ Prepeluh, Albin: Naš veliki socialni problem - agrarna reforma. Ljubljana, 1933. 69. p.

⁴ Za ugotovitev dejanskega stanja so potrebne nadaljnje podrobne raziskave.

⁵ Ta dvojnost ni prenehala z agrarno reformo, v prvi vrsti se je zaradi kolonizacije celo povečala.

⁶ A Magyar Korona Országainak mezőgazdasági statisztikája. Első kötet. Budapest 1897. 242-254. p.

⁷ Kovács Attila: Földreform és kolonizáció a Lendvavidéken a két világháború között. Doktorska (Ph. D.) disertacija. Pécs, 2002. 97-100. p.

samostojnih posestnikov in najemnikov. Najmanj malih posestnikov je bilo v Hotizi in Dobrovniku - njihov delež je bil vsega 84,5 % oziroma 87,6 %, medtem ko je bil v drugih naseljih njihov delež nad 90 %. Največ malih posestnikov je bilo v naseljih Banuta in Kot. Vsi posestniki in najemniki teh dveh naselij so spadali v skupino z manj kot 10 katastrskih oralov površin. V naselju Kapca, ki je v soseščini Kota, je bil 101 posestnik in najemnik, od tega je samo eden spadal v skupino, ki je razpolagala s površino 10 - 100 katastrskih oralov, medtem ko so ostali imeli precej manjše površine. Podobno stanje je bilo tudi v Filovcih, naselju s slovenskim prebivalstvom. Od 144 posestnikov in najemnikov jih je 143 gospodarilo na posesti manjši kot 10 katastrskih oralov. V županiji Zala⁸ je bil leta 1910 delež malih posestnikov 81,4 %.⁹

PODATKI O MATEREM JEZIKU ZA 24 NASELIJ, KI SO SE NAHAJALA NA OBMOČJU VELEPOSESTVA ESTERHÁZY OB JUGOSLOVANSKEM POPISU PREBIVALSTVA LETA 1921

Popis prebivalstva so v Prekmurju izvedli 31. januarja 1921. Popisovalci so v 24 naseljih popisali 17156 oseb (glej tabelo 1.). Od tega je madžarščino kot materin jezik navedlo 10680 oseb, torej 62,3 % vseh prebivalcev 24 naselij. Večina oseb z madžarskim maternim jezikom, skupaj 10587 oseb, je živelo strnjeno v 18 naseljih z večinskim madžarskim prebivalstvom.¹⁰ V enajstih od osemnajstih naselij je delež madžarskega prebivalstva presegal 90 %, v petih pa je bil med 70 in 90 %. V dveh osrednjih naseljih območja, v Dolnji Lendavi in v Dolgi vasi, je bil leta 1921 delež Madžarov 60 - 70 %. Analiza po naseljih kaže, da je edino Banuta imela le madžarsko prebivalstvo oziroma da je v Mostju že desetletja živela ena oseba z nemškim maternim jezikom. V primeru Dolnje Lendave ugotovljamo, da se je v primerjavi s popisom prebivalstva iz leta 1910 število prebivalcev zmanjšalo za 200 oseb,¹¹ 60,6 % prebivalcev mesta (1533 oseb) se je izreklo za Madžare. V primerjavi s predhodnimi podatki se je število Madžarov znižalo za 842 oseb, kar se točno ujema s številom tistih, ki so zapustili mesto oziroma tistih, ki so se odločili za spremembo maternega jezika. Podrobnejša analiza kaže, da se je v desetih letih število Slovencev povečalo za 557, Nemcev za 48 in Hrvatov za 38 oseb. Dejansko se je zgodilo le-to, da so se po spremembi imperija tisti, ki so obvladali oba jezika, popisovalcu izrekli za Slovence. K tej spremembi je seveda

* * *

⁸ Vseh 24 naselij je v času Avstro-ogrske monarhije spadalo k županiji Zala oziroma Okraju Dolnja Lendava.

⁹ A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. Budapest 1912. 154-167. p.

¹⁰ Gre za naslednja naselja: Dobrovnik, Žitkovci, Karnovci, Genterovci, Radmožanci, Mostje, Banuta, Dolga vas, Dolnja Lendava, Dolnji Lakoš, Gornji Lakoš, Gaberje, Kapca, Kot, Petišovci, Pince, Dolina in Čentüba.

¹¹ Pri popisu prebivalstva leta 1910 so v Lendavi popisali 2729 oseb, od tega 2375 (87 %) z madžarskim maternim jezikom, 283 oseb (10,4 %) s slovenskim in 51 oseb (1,8 %) s hrvaškim maternim jezikom, medtem ko je 19 oseb kot svoj materni jezik navedlo nemški jezik (0,7 %), ena oseba pa je spadala v skupino ostalo.

prispevalo tudi dejstvo, da so ob spremembi imperija dotokratni madžarski uradniški sloj v Dolnji Lendavi zamenjali slovenski uradniki, železničarji, orožniki. Porast števila nemškega prebivalstva (48 oseb) verjetno lahko razlagamo s tem, da je židovska skupnost želela na ta način izraziti gesto do novih oblasti, morda so se bali uničenja ali odvzema trgovin ali pa so želeli odvrniti pozornost od svoje udeležbe v dogodkih leta 1919 v Dolnji Lendavi na način, da se niso izrekli za Madžare.¹² Če skupini 642 oseb v Dolnji Lendavi, ki so spremenili materni jezik, dodamo še znižanje števila prebivalstva za 200 oseb, dobimo številko, za kolikor se je znižalo število Madžarov v mestu.

V obravnavanih 24 naseljih je 6183 oseb (36 %) izjavilo, da je njihov materni jezik slovenščina, od tega jih je bilo 4127 popisanih v naseljih z večinskimi slovenskim življenjem - v Bogojini, Filovcih, Strehovcih, na Bukovnici, v Kobilju in na Hotizi. Delež slovenskega prebivalstva teh naselij, ki se nahajajo na slovenski strani slovensko-madžarske jezikovne meje, je presegel 95 %.¹³ Posebej velja omeniti primer Kobilja, kjer so podatki popisa prebivalstva leta 1921 pravo nasprotje popisu iz leta 1910. Ob zadnjem popisu v monarhiji so namreč v Kobilju popisali skupaj 1109 oseb, od tega jih je 41 za materni jezik označilo slovenščino, 1057 pa madžarščino. Enajst let pozneje se je ob jugoslovanskem popisu od 1079 prebivalcev Kobilja 1029 izreklo za Slovence, le 41 jih je izjavilo, da je njihov materni jezik madžarski, 9 pa jih je spadalo v skupino ostali. Prebivalstvo naselja Kobilje, ki leži ob madžarsko-slovenski jezikovni meji in je obkroženo z madžarskimi naselji, je bilo ob vseh popisih izvedenih v 19. stoletju večinoma slovensko, po podatkih popisa prebivalstva iz let 1900 in 1910 pa je večina za materni jezik navedla madžarščino. Vzroke za to gre verjetno iskati v tem, da so imeli največ kontaktov z Madžari, k bogoslužju so hodili v sosedni Dobrovnik in tudi v šoli je bil učni jezik madžarski. O dvojni identiteti in dvojezičnosti prebivalcev Kobilja govori tudi Ivan Jerič v knjigi "Moji spomini".¹⁴ Po spremembi imperija pa je večina prebivalcev Kobilja za materni jezik spet sprejela slovenščino. Ostalih 2056 oseb s slovenskim maternim jezikom je živelo v "manjšini" v 18 naseljih z večinskim madžarskim prebivalstvom. Največ oseb s slovenskim maternim jezikom so ob popisu prebivalstva 1921 našli v že omenjeni Dolnji Lendavi (840 oseb), Dolgi vasi (499 oseb), Čentibi (230 oseb) in na Kapci (107 oseb).

* * *

¹² Leta 1919 so ob spremembah na Madžarskem tudi v Dolnji Lendavi potekale lokalne akcije. Podrobneje o tem glej Góncz László: *A muravidéki magyarság 1918-1941*. Lendava, 2001.

¹³ O madžarsko-slovenski jezikovni - etnični - meji podrobneje glej Kovács Attila: *Madžarsko-slovenska jezikovna meja ter trianonska meja*. V: *A Mura-mente és a trianoni békeszerződés - Pokrajina ob Muri in trianonska mirovna pogodba*. Lendavski zvezki - Lendvai füzetek. 100-113. p.

¹⁴ Jerič, Ivan: *Moji spomini*. Murska Sobota, 2000. 163-164. p.

IZVEDBA AGRARNE REFORME NA VELEPOSESTVU ESTERHÁZY

Agrarna reforma v Prekmurju in s tem tudi na veleposestvu Esterházy se je "de facto" začela 2. oktobra 1919. Takrat se je drugič sestal narodni sosvet, oz. tako imenovani prekmurški parlament in med devetimi točkami dnevnega reda kot zadnjo obravnaval tudi vprašanje agrarne reforme.¹⁵ Z ustanovitvijo Okrožnega agrarnega urada Murska Sobota 16. julija 1920 je prekmurska agrarna reforma prešla v pristojnost Ministrstva za agrarno reformo. Tako so usmerjali izvajanje agrarne reforme v Prekmurju in na veleposestvu Esterházy. Kot veleposestva so v Sloveniji obravnavali posestva, katerih obdelovalna površina je presegala 131,5 katastrskih oralov (75 ha), oziroma katerih skupna površina je presegala 350 katastrskih oralov (200 ha).¹⁶ Predmet agrarne reforme so bila posestva, ki so presegla zemljiški maksimum 75 oziroma 200 ha. Ta posestva so kot predmet agrarne reforme pristojni organi¹⁷ najprej dali v najem, nato pa so jih, na podlagi leta 1931 sprejetega Zakona o likvidaciji agrarne reforme na veleposestvih, dodelili v last.

Podobno kot po vsej Jugoslaviji, se tudi v primeru veleposestva Esterházy, upravičenci v postopku agrarne reforme in kolonizacije delijo v štiri skupine:

- mestni agrarni interesenti,
- kolonisti s splošnimi pogoji,
- kolonisti-optanti,
- dobrovoljci.

Najmanj zemlje so dobili mestni agrarni interesenti, ki so jih z agrarno reformo oskrbeli z zemljo v bližini njihovega prebivališča. Kmečke družine so dobile 1 katastrski oral zemlje po članu gospodinjstva, člani gospodinjstev obrtniških družin pa 0,5 hektarja s tem, da so upoštevali tudi količino posesti, ki so jo že imeli v lasti. Mestne agrarne interesente, ki so večinoma izhajali iz družin brez zemlje oziroma z malo obdelovalnih površin, je agrarna reforma sicer dvignila iz vrst revežev, ni pa jim dodelila dovolj zemlje za samooskrbo družine oziroma za vzpostavitev gospodarstva, ki bi proizvajal tudi za trg. Večina mestnih agrarnih

* * *

¹⁵ Kokolj, Miroslav: Prekmurški Slovenci 1919-1941. Murska Sobota 1984, 27-30. p.

¹⁶ Zemljiški maksimum oziroma gornja meja površine veleposestev je bila znotraj Kraljevine SHS različna. V Bački in v Banatu je to bilo 525 katastrskih oralov (300 ha) oziroma 877 katastrskih oralov (500 ha) skupne površine veleposestva.

¹⁷ Med leti 1920 in 1941 so bile za agrarno vprašanje in kolonizacijo zadolžene tri izvršilne ravni. Na najvišji ravni je to bilo Ministrstvo za agrarno reformo, po uvedbi diktature pa Ministrstvo za poljedelstvo. Za izvršilne organe Ministrstva za agrarno reformo je bilo po terenu ustanovljenih sedem agrarnih direktij. Na območju Slovenije je bila za agrarno reformo in kolonizacijo pristojna Agrarna direkcija v Ljubljani. Tretja raven izvršilne mreže so bili okrožni agrarni uradi, ki so bili podrejeni agrarnim direktijam. K Agrarni direkciji v Ljubljani so spadali trije okrožni uradi: ljubljanski, mariborski in soboški. Okrožni agrarni urad v Murski Soboti so 16. maja 1923 ukinitelj, njegove naloge je prevzel Okrožni agrarni urad v Mariboru.

interesentov, ki jim je bila dodeljena zemlja iz veleposestva Esterházy, je spadala k lokalnemu slovenskemu prebivalstvu.¹⁸

Nekaj več zemlje so dobili kolonisti s splošnimi pogoji in kolonisti-optanti. Vsaki družini je bilo dodeljeno 8 katastrskih oralov zemlje. Od različnih skupin kolonistov so največ pridobili dobrovoljci, ki so jim običajno dodelili 10 katastrskih oralov zemlje, za katero je odškodnino plačala država, medtem ko so ostale skupine odškodnino za agrarno zemljo morale odplačevati same. S kolonizacijo so po arhivskih podatkih v 7 naselij v okolici Lendave – v Petišovce, Benico, Pince-marof, Mostje, Gaberje, Kamovce in Dolgo vas – naselili skupaj 253 družin kolonistov s 1553 družinskimi člani in med njih razdelili 2000 katastrskih oralov veleposestniške zemlje. Del kolonistov je bilo primorskih Slovencev, nekaj je bilo Hrvatov iz Istre, druga polovica pa so bili prekmurski Slovenci.¹⁹

Površine veleposestva Esterházy, ki so jih določili za razdelitev, so najprej dali v najem, nato pa 1. oktobra 1921 z Uredbo, kako zemljišče veleposestev dajati v štiriletni zakup, najem podaljšali do 30. septembra 1924. Najem agrarnih zemljišč je povzročil veliko težav naseljem v okolici Lendave, ki so bili prav tako zainteresirani za zemljo posestva Esterházy. Osnovni problem je bil ta, da so poljedelske zadruge²⁰ zaradi pomanjkanja lastne zemlje leta 1912 in nato 1918 sklenile najemne pogodbe z upravo veleposestva Esterházy za šestletno obdobje. Te poljedelske zadruge so sklepale pogodbe za najem obdelovalnih površin, glede najema pašnikov in travnikov pa so se odločali na podlagi letnih potreb. Ker je jugoslovanska agrarna reforma razdrla to metodo, je prišlo do velikega nezadovoljstva. Velikokrat so zemljo dobili ljudje, ki niso imeli ne znanja, ne moči za obdelavo, hkrati pa so veliko dotedanjim najemnikom zemljo odvzeli oziroma jim dodelili druge površine. Ker se razmere niso uredile, so poljedelske zadruge iz okolice Lendave poslale delegacijo k Agrarni direkciji v Ljubljano. Delegacija na čelu s poslancem Jožefom Kleklom je dosegla, da je direkcija poslala posebno komisijo na veleposestvo Esterházy. Komisija je med 20. in 24. marcem 1921 pregleдалa in uredila najemne pogodbe.

Namestnik ljubljanskega agrarnega direktorja ter član delegacije Mirko Vratović je za Agrarno direkcijo v Ljubljani pripravil zaupno poročilo o političnih razmerah v "dolnjelendavskem kotu". V svojem poročilu Vratović poroča o prek-

* * *

¹⁸ Kovács Attila: Földreform és kolonizáció a Lendvavidéken a két világháború között. Doktorska (Ph. D.) disertacija. Pécs, 2002. 215-233. p.

¹⁹ O kolonizaciji na območju Lendave glej še: Kovács Attila: Földreform és kolonizáció a Lendvavidéken a két világháború között. Doktorska (Ph. D.) disertacija. Pécs, 2002.

²⁰ Najemno pogodbo z veleposestvom Esterházy je imelo 16 naselij: Petišovci, Čentiba, Dolina, Pince, Dolnji Lakoš, Gornji Lakoš, Gaberje, Kot, Kapca, Dolga vas, Mostje, Banuta, Genterovci, Radmožanci, Józsecz (leta 1922 pripadel Madžarski) in Kamovci.

murskih veleposestnikov, o njihovih madžarizacijskih prizadevanjih, o predhodnem najemniškem sistemu, o madžarskih čustvih prekmurske duhovščine. V posebni točki je poročal o nacionalni zavesti prekmurskega slovenskega prebivalstva, ki je po njegovem mnenju šibka in pod vplivom veleposestnikov in duhovščine. Ne preveč pohvalno poglavje je v svojem poročilu Vratović namenil samemu Kleklu. Na koncu zaupnega poročila je Vratović povzel "načrt politične akcije":

1. *Pregnati je treba veleposestnike ter njihove uradnike z madžarskimi čustvi, ostale pa je treba onesposobiti.*
2. *Duhovnike, ki ne podpirajo jugoslovanske ideje, je treba premestiti z območja in jih nadomestiti z izkušenimi in narodno zavednimi duhovniki. Župnije je treba odtrgati od škofije v Szombathely-u.*
3. *Na območje je treba naseliti zavedne jugoslovanske elemente ter z njimi naseliti dele naselij ali vzpostaviti samostojna naselja.*
4. *Potrebujemo dobro šolo in dobre učitelje, ki bodo postopoma udomačili slovenski jezik in s tem ukinili vpliv madžarskega plemstva.*
5. *Izvajati je treba strog nadzor nad prekmurskimi madžarskimi trgovci, tiste ki so prišli od drugod, pa je treba pregnati.*
6. *Podpirati je treba zavedne jugoslovanske narodne elemente.*²¹

Vratovićeve ideje v zvezi z agrarno reformo so še istega leta, torej leta 1921, začeli uresničevati na veleposestvu Esterházy. Uradnike veleposestva, ki so bili večinoma madžarskega ali nemškega rodu, so zamenjali in jih nadomestili z osebami z drugih območij Slovenije. Klekl je večkrat protestiral pri Okrožnem agrarnem uradu v Murški Soboti, ker so zamenjali uprave veleposestev in nameščali ljudi samo iz notranjosti Slovenije oziroma z drugega konca dežele. Prav tako je še istega leta, 1. junija 1921, prišlo do prve kolonizacije na območju Dolnje Lendave. V naselje Petišovci s pretežno madžarskim življem so naselili slovenske begunce s Primorske.

IZKLJUČITEV PREKMURSKIH MADŽAROV IZ AGRARNE REFORME

Medtem ko so Madžare in druge narodnosti na drugih območjih Kraljevine SHS s sklicevanjem na pravico do optacije že v prvi fazi izključili iz agrarne reforme, v Prekmurju tega formalno niso storili. Do leta 1924, torej do sprejetja

* * *

²¹ Arhiv Republike Slovenije (dalje AS) 71, Fond Esterházy, Fasc. 44. Zakupoclaja in kolonizacija.

“Uredbe, kako je zemljišče veleposestev dajati v štiriletni zakup”, so lahko zakupili agrarno zemljo tudi Madžari. Kljub temu pa se je že v prvi fazi agrarne reforme večkrat zgodilo, da so interesente madžarske oziroma druge neslovanske narodnosti izključili iz agrarne reforme. Te osebe lahko uvrstimo v tri skupine. V prvi skupini so bili tisti, ki so za veleposestniško zemljo pri agrarnem uradu zaprosili po odločitvi komisije, ki je delovala na veleposestvu od 20. do 24. marca leta 1921. V drugo skupino spadajo vse tiste osebe oziroma njihove družine, ki so pred vojaško obveznostjo pobegnili na Madžarsko. V tretjo skupino lahko štejemo trgovce in gostilničarje neslovanskega rodu, mednje so v Prekmurju v prvi vrsti spadali Židi. Okrožni agrarni urad v Murski Soboti ter Agrarna direkcija v Ljubljani sta prošnje zavrnila in se sklicevali na uredbe ministra za agrarno reformo št. 25155 od 5. septembra 1921 in št. 49258 od 31. decembra 1931, ki določata, da tisti, ki ne spadajo k srbskemu, hrvaškemu oziroma slovenskemu narodu, niso upravičeni do agrarne zemlje. Izvršni organi Ministrstva za agrarno reformo so se sklicevali na predpis, notranje navodilo, uredbo, katerega besedilo ne najdemo ne v Uradnem listu, ne v arhivskih virih in ne v študijah raziskovalcev, ki so se ukvarjali z jugoslovansko oziroma slovensko agrarno reformo. Hkrati pa lahko v vseh zapisih o agrarni reformi²² preberemo, da je jugoslovanska agrarna reforma neslovanskim narodnostim odrekla pravico pridobiti agrarno zemljo.²³

Obrazložitev za tako zaupno ravnanje z ministrsko uredbo ali navodilo najdemo v sporazumu o zaščiti manjšin, ki ga je Kraljevina SHS podpisala 5. decembra 1919 in v kateri se je zavezala, da bo svojim državljanom ne glede na rasno, versko in jezikovno pripadnost zagotovila enake pravice.²⁴ Kraljevina SHS oziroma po letu 1929 Kraljevina Jugoslavija je prav zaradi obveznosti zapisanih v pogodbah o varstvu manjšin skrivala diskriminacijske uredbe oziroma navodila, s katerimi je manjšine izključila iz zemljiške reforme, hkrati pa je vsebino teh uredb izvajala pri praktičnem urejanju zadev. Na podlagi delovanja okrožnih agrarnih uradov in agrarnih direkcij lahko nedvomno ugotovimo, da je odločitev o izključitvi oseb neslovanskega rodu iz agrarne reforme veljala na območju vse države. Kot dokaz naj navedem dva primera iz Banata. Ministrstvo za agrarno reformo je oktobra 1921 sporočilo, da so do zemlje upravičeni samo Jugoslovani. K pristojnemu ministru se je namenila delegacija sestavljena iz Madžarov, da bi se pozanimala o zadevah okoli delitve agrarne zemlje. Minister je odgovoril, da pri-

* * *

²² Erić, Milivoj: Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1918-1941. Sarajevo 1958., Gačeša, Nikola: Agrarna reforma i kolonizacija u Bački 1918-1941. Novi Sad 1968., Gačeša, Nikola: Agrarna reforma i kolonizacija u Banatu 1918-1941. Novi Sad 1972. Gačeša, Nikola: Agrarna reforma i kolonizacija u Srenju 1918-1941. Novi Sad 1975. Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919-1941. Murska Sobota 1984. A. Sajti Enikő: Kényszerpályán. Magyarok Jugoszláviában 1918-1941. Szeged 1997. Göncz László: Muravidéki magyarok. Lendva, 2001.

²³ Agrarne zemlje poleg Madžarov niso dobili še Nemci, Romuni..., medtem ko so Slovaki sicer dobili nekaj zemlje, vendar veliko manj kot državotvorni narodi.

²⁴ Galántai József: Trianon és a kisebbségvédelem. Maccenas, 1989. 94-98. p.

pada zemlja tudi Madžarom in povedal, da je v dopisu Okrožnemu agrarnemu uradu iz Velikog Bečkerega pomotoma zapisano, da lahko zemljo dobijo le Jugoslovani. Kmalu po tem se je na ministra obrnila druga delegacija iz gornjega Banata, prav tako večinoma sestavljena iz Madžarov. Namesto ministra je sam ministrski svet zagotovil delegaciji, da po 26. januarju 1922, oziroma po izjavi namere o optaciji, ne bo več nobene ovire, da bi tudi Madžari in Nemci bili deležni blagoslova agrarne reforme.²⁵

Prekmurske Madžare so iz zemljiške reforme izključili s 1. oktobrom 1924, torej po preteku roka, ki ga je za najem določila Uredba, kako je zemljišče veleposestev dajati v štiriletni zakup. Prvi sklep o tem je 4. oktobra 1923 sprejel Okrožni agrarni urad v Mariboru. S sklepom niso razdrli zakupov za zemljišča, katerih najemniki so bili slovanskega rodu. Zemljišča, ki so jih imeli v najemu Madžari in druge osebe neslovanskega rodu so odvzeli in jih ali predali slovenskim interesentom ali pa jih uporabili za kolonizacijo.²⁶ Madžare v okolici Dolnje Lendave je odvzem pravice do zakupa zemljišča izjemno prizadel, vzeli so jim najpomembnejši vir za preživetje. Proti sklepu je protestiralo 17 poljedelskih zadrug naselij z madžarskim prebivalstvom. Sklicevali so se na ustavo, ki daje enake pravice in dolžnosti vsem državljanom. Poleg tega so v pritožbi naštel tudi gospodarske, socialne in politične argumente. Pritožbo madžarskih naselij iz okolice Lendave so zavrnilo tako pri Agrarni direkciji v Ljubljani kot pri Ministrstvu za agrarno reformo.²⁷

Pripadnost madžarski oziroma drugim neslovanskim narodnostim in na podlagi tega izključitev iz agrarne reforme je Okrožni agrarni urad Murska Sobota ugotavljal na podlagi podatkov o maternem jeziku iz jugoslovanskega popisa prebivalstva leta 1921.

IZKLJUČITEV MADŽAROV IZ OKOLICE LENDAVE IZ AGRARNE REFORME NA PODLAGI PODATKOV O MATERNEM JEZIKU IZ POPISA PREBIVALSTVA LETA 1921

V novi državi je bilo za popis prebivalstva leta 1921 pristojno Ministrstvo za socialno politiko. Podatke v Sloveniji je zbiral strokovni oddelek ministrstva v Ljubljani, o samem zbiranju podatkov imamo malo podatkov. Objavili so le končne podatke ter poseben seznam o maternem jeziku popisanih. Te podatke so oblasti uporabile pri oblikovanju agrarne strukture. Presenetljivo je, da

* * *

²⁵ Gačeša, Nikola: Agrarna reforma i kolonizacija u Banatu 1918-1941. Novi Sad 1972. 279-280. p.

²⁶ AS 71, Fond Esterházy, Fasc. 44. Zakupodaja in kolonizacija.

²⁷ Kovács Attila: Földreform és kolonizáció a Lendvavidéken a két világháború között. Doktorska (Ph. D.) disertacija. Pécs, 2002. 151-154. p.

podatkov o priznanem maternem jeziku niso uporabili v kulturnem življenju ali pri reorganizaciji šolstva, temveč v prvi vrsti v gospodarskem preoblikovanju. Zanimiva je predstavitev korespondence, ki je od decembra 1923 do maja 1924 potekala v tej zadevi. Osrednja tema dopisovanja med Okrožnim agrarnim uradom iz Maribora, Agrarno direkcijo v Ljubljani ter ljubljanskim oddelkom Ministrstva za socialne zadeve in Ministrstvom za agrarno reformo je bila uporaba podatkov o maternem jeziku iz popisa prebivalstva 1921. Tako je materni jezik postal pomembno, v primeru Madžarov iz okolice Lendave pa odločilno vprašanje pri izvedbi agrarne reforme v Prekmurju.

Okrožni agrarni urad iz Maribora je 14. decembra 1923 poslal dva dopisa z enako vsebino na dva različna naslova. En naslovnik je bil Okrajno glavarstvo v Murski Soboti, drugi pa ljubljanski oddelek Ministrstva za socialne zadeve. V pismu med drugim piše: *"Po naročilu Ministrstva za agrarno reformo ima Okrožni agrarni urad v Mariboru določiti vse zakupnike po agrarni reformi na veleposestniški zemlji v Prekmurju, ki so madjarske narodnosti. Glasom ustmenih informacij organov tega ministrstva naj služijo za podlago tega dela izpovedi posameznih prebivalcev glede pripadanja narodnosti iz ljudskega štetja 1921."*

V pošteev pridejo občine: Petišovci, Pinica (Pince), Dolnja Lendava, Gaberje, Dolnji Lakoš, Dolina pri Dolnji Lendavi, Banuta, Gornji Lakoš, Čentiba, Mostje (Hydveg), Radmožanci, Kamovci, Žitkovci, Dobrounik, Kapca, Kot, Genterovci, Dolga vas, Kobilje in Hotiza."

V nadaljevanju je agrarni urad prosil naslovnika, naj mu pošljeta popisne liste oziroma naj javita, kje se popisni listi nahajajo.²⁸

Čez nekaj dni je prišel odgovor na oba dopisa (21. in 22. decembra 1923). Soboško okrajno glavarstvo je na kratko sporočilo, da so dokumentacijo popisa prebivalstva poslali statističnemu uradu v Ljubljano. Statistični urad je v svojem odgovoru zapisal, da v nobenem primeru ne morejo prepustiti na razpolago dokumentacije zadnjega popisa prebivalstva, ker je le-ta v obdelavi. In tudi sicer – piše v dopisu statističnega urada – štejejo na podlagi pravil o popisu prebivalstva vsi dokumenti povezani s popisom prebivalstva za uradno tajnost, in se lahko uporabijo le v statistične namene.²⁹

Okrožnemu agrarnemu uradu v Mariboru je bila zadeva očitno zelo pomembna, saj so še istega leta (29. decembra 1923) v dopisu zaprosili pristojne višje organe, naj posredujejo pri ljubljanskem oddelku za socialno politiko, da bi lahko dosledno izvršili odredbo št. 25155 Ministrstva za agrarno reformo z datumom 5.

* * *

²⁸ PIŠK Murska Soboti, Arhiv sreskega načelstva, Fasc. 17, Agrarne zadeve., AS 71, Fond Esterházy, Fasc. 59. 1.) Splošno 2.) Načrti 3.) Spisek določnikov agrarnih interesentov pri Savezu agrarnih skupnosti v Zagrebu.

²⁹ AS 71, Fond Esterházy, Fasc. 44. Zakupodaja in kolonizacija.

september 1921. Iz pisma ljubljanske agrarne direkcije s 24. januarjem 1924 je razvidno, da je dokumentacija popisa prebivalstva povsem neurejena v neki kleti, do nje se lahko pride le z dovoljenjem Ministrstva za socialne zadeve. Ljubljanski agrarni direktor Anton Šapla je v dopisu predlagal okrožnemu agrarnemu uradu, naj za podatke o popisu prebivalstva zaprosi pri policijski upravi v Murski Soboti. V kolikor pri tem ne bi bili uspešni – je nadaljeval direktor – se bo po uradni dolžnosti obrnil na Ministrstvo za agrarno reformo, da bi le-to pridobilo dostop do dokumentacije popisa prebivalstva pri Ministrstvu za socialno politiko.³⁰

Soboška policijska uprava seveda ni razpolagala s podrobnimi podatki popisa prebivalstva, zato je Agrarna direkcija v Ljubljani zaprosila pomoč višjih organov pri pridobitvi seznamov. Ministrstvo za agrarno reformo je z dopisom z dne 19. aprila 1924 sporočilo ljubljanski agrarni direkciji, da bo na podlagi sklepa Državnega urada za statistiko, sprejetega 7. aprila 1924, ljubljanski oddelek za socialno politiko dal na razpolago Agrarnemu uradu v Mariboru dokumentacijo popisa prebivalstva za celotno Prekmurje.³¹

O sklepu ministrstva je Agrarna direkcija v Ljubljana 8. maja 1924 informirala tudi Okrožni agrarni urad v Mariboru in zaprosila za seznam naselij, za katera potrebujejo podatke o narodnostni pripadnosti. Iz Maribora je bil čez šest dni poslan dopis 45 prekmurskih naselij, med njimi vseh iz okolice Lendave.³² Ljubljanski agrarni urad je v poldrugem mesecu opravil analizo podatkov iz popisa prebivalstva in ugotovil narodnostno pripadnost popisanih. Imenske sezname za posamezna naselja so 3. julija 1924 poslali pobudniku akcije, mariborskemu agrarnemu uradu s pripombo, da podatkov popisa prebivalstva za naselje Gaberje v Ljubljani niso našli.³³

Okrožni agrarni urad Maribor je sedaj že razpolagal s podatki popisa prebivalstva in je med 5. in 11. avgustom 1924 opravil nadzor najemnikov agrarne zemlje v naseljih v okolici Lendave. V dopisu, s katerim so o nadzoru obvestili občine, so pozvali k sodelovanju agrarne skupnosti in občinske odbornike. Hkrati so k sodelovanju pri nadzoru poklicali vse slovenske oziroma srbske in hrvaške prebivalce prizadetih naselij.³⁴

* * *

³⁰ AS 71, Fond Esterházy, Fasc. 59. 1.) Splošno 2.) Načrti 3.) Spisek določnikov agrarnih interesentov pri Savezu agrarnih skupnosti v Zagrebu.

³¹ AS 71, Fond Esterházy, Fasc. 44. Zakupodaja in kolonizacija.

³² AS 71, Fond Esterházy, Fasc. 59. 1.) Splošno 2.) Načrti 3.) Spisek določnikov agrarnih interesentov pri Savezu agrarnih skupnosti v Zagrebu

³³ AS 71, Fond Esterházy, Fasc. 59. 1.) Splošno 2.) Načrti 3.) Spisek določnikov agrarnih interesentov pri Savezu agrarnih skupnosti v Zagrebu

³⁴ AS 71, Fond Esterházy, Fasc. 59. 1.) Splošno 2.) Načrti 3.) Spisek določnikov agrarnih interesentov pri Savezu agrarnih skupnosti v Zagrebu

Po nadzoru, opravljenem v prvem tednu avgusta, so vsem osebam inadžarske narodnosti s 1. oktobrom 1924 odpovedali najemne pogodbe. Odpovedi najemnih pogodb na podlagi podatkov o narodnosti so seveda naletele na ogorčenje v krogih prebivalstva inadžarske narodnosti. O tem priča tudi članek, objavljen 29. oktobra 1924 v dnevniku "Jutro": *"Po naredbi ministrstva za agrarno reformo bi se morala vsem Madžarom odvzeti dosedaj dodeljena zemlja ter razdeliti med interesente jugoslovanske narodnosti. Med Madžari je nastalo radi tega veliko razburjenje, poseben Radičev odposlanec pa jih je še hujskal, naj ne izroče zemlje, temveč jo obdelujejo dalje. Novi najemniki so v resnici naleteli na odpor in Madžari so kljub odpovedi okrožnega agrarnega urada iz Maribora še vedno gospodarji. Tožbe radi motenja posesti so na dnevnem redu. Dolžnost oblasti je, da napravi konec prerekanju na ta ali na oni način, kajti s sedanjim postopanjem gotovo ne bomo vzgojili dobrih državljanov. Pogreška je pač samo ta, da se je v začetku podeljevala zemlja tudi Madžarom, ki si jo sedaj lastijo."*³⁵

Odpoved najemnih pogodb je v temeljih ogrozila preživetje mnogih družin, saj so se zaradi pomanjkanja obdelovalnih površin v okolici Lendave preživljali z najemom zemlje. Zato je razumljivo, da je po odpovedi najemnih pogodb konec leta 1924, v začetku leta 1925 Okrožni agrarni urad v Mariboru prejel ogromno pritožb. Večinoma so protestirale osebe oziroma družine, ki so bile na nek način povezane s slovenskim narodom.

Rozália Göncz iz Mostja je s podpisom odborništva iz Kota dokazovala svojo slovensko pripadnost in na podlagi tega prosila Okrožni agrarni urad v Mariboru, da bi možu odvzeto zemljo vrnili družini. Njeno prošnjo so v Mariboru zavrnilo z obrazložitvijo, da je odločujoča narodnostna pripadnost glave družine, on pa se je izrekel za Madžara. S podobno obrazložitvijo so zavrnilo pritožbo Anne Jakab (roj. Horváth, v Kotu), ki je prav tako predložila potrdilo o slovenski pripadnosti izdano s strani odborništva v Kotu. Jakab Anna in Göncz Rozália sta se nato pritožili na Agrarno direkcijo v Ljubljani, vendar so njuno prošnjo 17. septembra 1924 tudi tam zavrnilo. V drugostopenjski obrazložitvi so navedli, da sta se pri popisu prebivalstva leta 1921 Jakab Anna in Göncz Rozália izrekli za Madžarki, zato jim najemne zemlje ne morejo vrniti.³⁶

V nekaterih primerih pa so pristojni organi sprejeli pozitivne odločitve ob pritožbah. Matija Benkovič iz Dobrovnika se je naprej pritožil na Okrožni agrarni urad v Maribor, češ da so ga pri izvedbi nadzora 7. avgusta 1924 izključili iz seznama slovenskih agrarnih upravičencev, ker je eden njegovih sinov renegat (odpadnik). Pritožbo, ki so jo na prvi stopnji zavrnilo, so posredovali na dru-

* * *

³⁵ Jutro, 29. X. 1924. 255/3.

³⁶ AS 71. Fond Esterházy, fasc. 44. Zakupodaja in kolonizacija.

gostopenjsko obravnavo k Agrarni direkciji v Ljubljano. V obrazložitvi je navedel, da sta oba z ženo slovenskega rodu, da ne razpolagata s premoženjem, družina pa šteje osem članov. Res je sicer, da se je eden njegovih sinov poročil na Madžarsko in je tudi optiral, tako da ne more biti renegat. K prošnji Matije Benkoviča so pristojni v Mariboru priložili dopis, v katerem so navedli, da se je sicer ob popisu prebivalstva leta 1921 vsa družina izrekla za Slovence, vendar da govorijo otroci samo madžarsko. Na prvi stopnji so prav s sklicevanjem na to dejstvo pritožbo zavrnil in so enako predlagali tudi za drugostopenjsko obravnavo. V Ljubljani so se odločili drugače in ugodili pritožbi Matije Benkoviča, ki se je ob popisu prebivalstva leta 1921 izrekel za Slovenca in na ta način "manifestiral" svojo nacionalno pripadnost. Na podlagi njegovega izpovedanega maternega jezika je uprava naročila Mariboru, naj zemljo dodelijo Matiji Benkoviču.³⁷

Po opravljenem nadzoru 7. avgusta 1924 v Radmožancih so najem podaljšali le štirim osebam. Proti sklepu se je pritožil Franjo Podlessek, ki mu je odborništvo vasi Šalamenci pisno potrdilo slovensko pripadnost. Pri popisu prebivalstva leta 1921 so ga namreč napačno popisali. Pritožbo Franja Podleska so v Mariboru prav tako zavrnil, v Ljubljani pa so mu odobrili 2 katastrska orala najemne zemlje.³⁸

SKLEP

Predstavljeni dokumenti dokazujejo obstoj in dejansko vsebino zloglasne ministrske odredbe št. 25155. Sicer je ta način uporabe podatkov iz popisa prebivalstva na tem prostoru dotlej bil neznan. Okrožni agrarni urad iz Maribora je na ta način izvedel etnično čiščenje med gospodarji-najemniki. Čeprav zaenkrat ne razpolagamo z izvirnim tekstom zloglasne ministrske odredbe, je očitno, da je bila usmerjena proti Madžarom (in drugim nedržavotvornim manjšinam). Po reorganizaciji okrožnih agrarnih uradov leta 1923 so prekmurske zadeve urejali v Mariboru. Verjetno ni naključje, da je pobuda za upoštevanje maternega jezika kot kriterija upravičenosti do agrarne zemlje prišla s strani mariborskih uradnikov, ki so bili daleč od prekmurskih, madžarskih in slovenskih vplivov, brez osebnih poznanstev in tako tudi brez poznavanja pravih lokalnih razmer.

Za ugotovitev tega, kako so določili narodnostno pripadnost agrarnih interesentov po drugih predelih Kraljevine SHS, so potrebne nadaljnje raziskave. Na podlagi podatkov iz Prekmurja pa lahko z veliko gotovostjo trdimo, da so po vsej državi uporabili podatke o maternem jeziku iz popisa prebivalstva leta 1921.

* * *

³⁷ AS 71, Fond Esterházy, Fasc. 44. Zakupodaja in kolonizacija.

³⁸ AS 71, Fond Esterházy, Fasc. 44. Zakupodaja in kolonizacija.

Tabela 1: Podatki o maternem jeziku prebivalcev 24 naselij na območju veleposestvo Esterházy na podlagi podatkov ljudskega štetja iz leta 1921.

Naselje	1921				
	Madžari	Slovinci	Nemci	Ostali	Skupaj
Bogojtna	7	859	1	-	867
Pilovci	9	819	6	-	834
Strehovci	1	427	-	-	428
Bukovnica	6	226	-	-	232
Kobilje	41	1029	1	8	1079
Dobrovnik	1362	112	4	14	1492
Žitkovci	242	39	-	15	296
Kamovci	151	9	-	-	160
Genterovci	414	3	1	1	419
Radmožanci	593	11	-	1	605
Mostje	247	-	1	-	248
Banuta	132	-	-	-	132
Dolga vas	970	499	4	-	1473
Dolnja Lendava	1533	840	67	89	2529
Čentiba	715	230	-	-	945
Dolina	603	12	-	5	620
Pince	446	1	-	8	455
Petišovci	858	50	1	24	933
Dolnji Lakoš	336	33	-	7	376
Gornji Lakoš	614	30	-	9	653
Gaberje	568	26	9	-	603
Kapca	620	107	8	9	744
Kot	183	54	-	-	237
Hotiza	29	767	-	-	796
Skupaj	10680	6183	103	190	17156
%	62,3%	36,%	0,6%	1,1%	100%

Vir: Prekmurje. Seznam občin. Mursko Sobota 1921. (Pokrajinska in študijska knjižnica Mursko Sobota)

LITERATURA

- A. Sajti Enikő 1997: Kényszerpályán. Magyarok Jugoszláviában 1918-1941. Szeged.
- Čepič, Zdenko 1995: Agrarna reforma in kolonizacija v Sloveniji (1945-1948). Maribor.
- Erić, Milivoj 1958: Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1918-1941. Sarajevo.
- Gaćeša, Nikola 1968: Agrarna reforma i kolonizacija u Bački 1918-1941. Novi Sad.
- Gaćeša, Nikola 1972: Agrarna reforma i kolonizacija u Banatu 1918-1941. Novi Sad.
- Gaćeša, Nikola 1975: Agrarna reforma i kolonizacija u Sremu 1918-1941. Novi Sad.
- Galántai József 1989: Trianon és a kisebbségvédelem. Maecenas.
- Göncz, László 2001: A muravidéki magyarság 1918-1941. Lendva.
- Janša, Olga 1964: Agrarna reforma v Sloveniji med obema vojnama. V: Zgodovinski časopis, XVIII.
- Jerič, Ivan 2000: Moji spomini. Murska Sobota.
- Kokolj, Miroslav 1984: Prekmurski Slovenci 1919-1941. Murska Sobota.
- Kovács, Attila 2002: Földreform és kolonizáció a Lendvavidéken a két világháború között. Doktorska (Ph. D.) disertacija. Pécs.
- Kovács, Attila: Madžarsko-slovenska jezikovna meja ter trianonska meja. V: A Mura-mente és a trianoni békeszerződés - Pokrajina ob Muri in trianonska mirovna pogodba. Lendavski zvezki - Lendvai füzetek, str.100-113.
- Prepeluh, Albin 1933: Naš veliki socialni problem - agrarna reforma. Ljubljana.

ARHIVSKI VIRI:

Arhiv Republike Slovenije (AS) 71 "Kraljevska Banska uprava dravske banovine, kmetijski oddelek - odsek za agrarno-pravne posle, 1919-1944". Fond Esterházy, Fasc. 44. Zakupodaja in kolonizacija.

Arhiv Republike Slovenije (AS) 71 "Kraljevska Banska uprava dravske banovine, kmetijski oddelek - odsek za agrarno-pravne posle, 1919-1944". Fond Esterházy, Fasc. 59. 1.) Splošno 2.) Načrti 3.) Spisek določnikov agrarnih interesentov pri Savezu agrarnih skupnosti v Zagrebu.

PIŠK (Pokrajinska in študijska knjižnica) Murska Sobota, Arhiv sreskega načelstva, Fasc. 17, Agrarne zadeve.

STATISTIČNI PODATKI:

A Magyar Korona Országainak mezőgazdasági statisztikája. Első kötet. Budapest 1897.

A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. Budapest 1912.

Prekmurje. Seznam občin. Murska Sobota 1921. (Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota)

ČASOPIS

Jutro, 29. X. 1924. 255/3.

Slovenska in madžarska imena 24 naselij, katere je zajemalo veleposestvo Esterházy:

- Bogojina - Bagonya
- Filovci - Filóc
- Strehovci - Órszentvid
- Bukovnica - Bakónak
- Kobilje - Kebeleszentmárton
- Dobrovnik - Lendvavásárhely
- Žitkovci - Zsitkóc
- Kamovci - Kámaháza
- Genterovci - Göntérháza
- Radmožanci - Radamos
- Mostje - Hidvég
- Banuta - Bánuta
- Dolga vas - Hosszúfalu
- Dolnja Lendava - Alsólendva
- Čentiba - Csentevölgy
- Dolina - Völgyfalu
- Pince - Pince
- Petišovci - Petesháza
- Dolnji Lakoš - Alsólakos
- Gornji Lakoš - Felsőlakos
- Gaberje - Gyertyános
- Kapca - Kapca
- Kot - Kót
- Hotiza - Murarév